

VERA KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *CAZINSKA BUNA 1950*, SARAJEVO, 1991.

Cazinska buna koja se dogodila u svibnju 1950. godine jedan je od najznačajnijih događaja bosanskohercegovačke povijesti 20. stoljeća. S obzirom na to da je buna značila otpor vladajućim političkim krugovima, budila je zanimanje mnogih. Ali desetljećima je priča o Cazinskoj buni bila neispričana. Sve do 1991. godine kada je svjetlo dana ugledalo djelo slovenske povjesničarke Vere Kržišnik-Bukić pod naslovom *Cazinska buna 1950*. Istraživati o Cazinskoj buni nije bilo nimalo lako i predstavljalo je pravi istraživački izazov. Ovo je djelo prema tomu rezultat dugogodišnjega i temeljitoga autoričina istraživanja te je sukladno tomu značajno obogatilo povijesnu znanost, ali i rasvijetlilo sliku o tome što se zapravo dogodilo u Cazinu 1950. godine.

Na početku knjige, u *Uvodu*, autorica se osvrće na izvore i literaturu, ističući da su zapravo sačuvanost i razumljivost izvora osnova na kojoj počiva ukupna historiografija. Izvori su omogućili spoznaju, sagledavanje i koncipiranje odgovarajućega teksta. Pored izvora navodi se i veliki broj bibliografskih jedinica koje su pomogle pisanju ove opsežne knjige od 558 stranica.

Radi lakše preglednosti knjiga je, ne računajući predgovor, uvod i bibliografiju, podijeljena na tri velika dijela. Iako je naziv knjige *Cazinska buna 1950.*, ona sadržava i znatno ranija zbivanja, što je svakako potrebno kako bi se buna mogla smjestiti u određeni povijesni kontekst, pogotovo imajući u vidu i činjenicu da su upravo ta prijašnja zbivanja predstavljala uzroke pobune. Prvi dio knjige nosi naslov *Jugoslovenske i krajiške prilike prije bune* i sastoji se od tri poglavlja. U prvome poglavlju, pod naslovom *Jugoslovenski društveno-ekonomski i politički kontekst u prvom poslijeratnom periodu kao podloga socijalnih nemira*, autorica govori o socijalnoj strukturi i stanju društva u poslijeratnome periodu. Rat je iza sebe ostavio brojne posljedice koje su u znatno većoj mjeri pogodile stanovništvo na selu nego ono u gradu. Razaranja su bila velika i država je morala nešto učiniti kako bi popravila ili u krajnjoj mjeri pogoršala novonastalu situaciju. Trećega nije bilo niti je moglo biti. Agrarnom reformom trebala se ispraviti «nepravda prema seljacima», no prvi petogodišnji plan iz 1947. godine bio je usmjeren na bazičnu industrijalizaciju. Plan je predviđao četiri puta veće ulaganje u industriju nego u poljoprivredu. Kao što autorica prikazuje u ovome poglavlju, od 1948. godine uvodi se tzv. *otkup po vezanim cijenama* koji postaje najveći teret seljaštvu.

Drugo poglavlje nosi naslov *Istorijsko nasljeđe Cazinske krajine i slunjskog područja*. Polazeći od geografskih karakteristika i smještaja Cazinske krajine, autorica daje prikaz cjelokupnoga historijata toga područja. Koji su glavni uzroci bune? Odgovor na ovo pitanje moguće je pronaći u trećemu poglavlju pod naslovom *Opšte prilike pred bunu*, a u kojemu se govori o kaotičnome stanju seljaštva neposredno pred izbijanje bune u svibnju 1950. godine. Takvo stanje smatra se glavnim uzrokom

pobune. Mjere otkupa postale su nepodnošljive i predstavljale su najomraženiju mjeru koju je država nametnula seljacima. U drugomu, ujedno i glavnome dijelu knjige, koji nosi naslov *Ustanak*, fokus je na pripremama i konačno na samome događaju na Đurđevdan 1950. godine, koji se smatra najkrvavijom pobunom bosanskih seljaka. Dio se sastoji od osam poglavlja.

Kako je sve počelo? O tome se govori u poglavlju *Sazrijevanje ideje o ustanku*. Sve je počelo 1949. godine kada o socijalnoj pobuni razgovaraju Mile Devrnja i Milan Božić, koji će se poslije pokazati kao glavni inicijatori i organizatori pobune. Kako su se razvijale pripreme? U poglavlju *Organizzazione pripreme za ustanak* prate se razvoj i pripremanje pobune. Pripreme su praćene sastancima kojih je bilo svega pet. Te sastanke sazivali su već spomenuti inicijatori ustanka Mile Devrnja i Milan Božić. Nastojali su privući što veći broj ljudi. Pripreme za ustanak nisu bile tajne. Na sastancima su svi sudionici iznosili svoja mišljenja, smatrajući da je stanje u kojemu se našlo seljaštvo prevršilo svaku mjeru i granicu te da je vrijeme da se digne ustanak protiv države. Govorilo se o nepravdi prema seljacima i nezadovoljstvu trenutnim poretkom. Značajan diskutant na sastancima bio je i Ale Čović. Posljednji sastanak održan je 3. svibnja, tri dana prije izbijanja bune. Glavno središte sastanaka bila je Crnaja, mjesto u blizini Šturlića.

S obzirom na to da pripreme za ustanak nisu bile tajne, postavlja se pitanje je li država bila upoznata s tim što se sprema u Cazinskoj krajini. U poglavlju *(Ne)reagiranje države* navode se brojni podaci koji daju odgovor na to pitanje. Država je bila upoznata s tim što se događa u Cazinu i znala je da se na terenu sprema pobuna, no odlučila je ne reagirati. Iduće poglavlje naslovljeno je Đurđevdan-Jurjevo na Krajini i likvidacija ustanka. Konačno, 6. svibnja 1950. na Đurđevdan zbio se taj sudbonosni događaj: Cazinska buna. Na mjestu Bare sastalo se oko 200 ljudi na čelu s organizatorima. Odatle su krenuli prema Tršču, a zatim i prema Begovim Kafanama. Tu ih je čekao ostatak pobunjenika s drugih mjesnih područja, posebno Liskovca i Pećigrada. Oni su se rano ujutro uputili prema samomu gradu Cazinu. Međutim, ustanak je ubrzo ugušen. Nakon toga preostalo je čišćenje terena te hvatanje odbjeglih pobunjenika.

Što se tiče ocjene koju je država dala pobuni, ona je bila negativna. O tome se govori u poglavlju *«Neprijateljski ispad» ili «Neprijateljska akcija» - Ocjena državnih organa*. Cazinska buna ocijenjena je kao neprijateljski ispad protiv države. *Pozadina pobune sa posebnim osvrtom na dimenziju izvanjskog uticaja u svjedočenjima četiri decenije kasnije* naslov je idućega poglavlja. Mnogi su pobunjenici u svojim svjedočanstvima četiri desetljeća poslije isticali da su se među razlozima pobune uz one glavne, tj. težak život na selu i razne nevolje seljaka, nalazili i neki čimbenici koji su bili izvan seljačkih redova. Neki spominju i *«montiranu»* pozadinu čitave stvari u Cazinskoj krajini. Ali u ukupnome kontekstu problematike i dalje se glavnim uzrokom smatra otkup. Iduće poglavlje nosi naslov *Kontekst slučajeva* i u njemu autorica radi paralele s drugim slučajevima. Govori o brojnim događajima koji su se zbili u istome periodu kad i Cazinska buna, pri čemu su uzroci i jednih i drugih slični ili potpuno isti. Stoga se može zaključiti da nezadovoljstvo seljaka nije bilo prisutno samo u Cazinskoj krajini već diljem zemlje. Posljednje poglavlje drugoga dijela knjige zove se *Cazinska buna u svjetlu zapadnih izvora*. Treba istaknuti da domaći tisak nije izvještavao o Cazinskoj buni, no zapadni izvori širili su zanimanje za bunu u Cazinu i slali svoje konzule kako bi saznali bilo što o nastaloj situaciji.

Svaki događaj ima svoje uzroke, tijek zbivanja i posljedice, pa tako i Cazinska buna. Posljednji dio knjige nosi naslov *Kažnjavanje i posljedice*. Autoričin fokus tu je na hvatanju odbjeglih pobunjenika, njihovu kažnjavanju te posljedicama koje je donijela Cazinska buna. Dio se sastoji od 8 poglavlja. Prvo nosi naslov *Istraga i kažnjavanje pobunjenika u dva čina*. Nakon pobune u idućih

se nekoliko dana sve odvijalo brzo. Istovremeno s gušenjem ustanka provodilo se i masovno zarobljavanje sudionika. Težilo se tomu da se što prije obave sudski procesi. Svi ustanici, nakon što je utvrđen njihov identitet, najprije su odgovarali na opća pitanja. Istraga je završavala stereotipnim pitanjem je li svatko svoje odgovore davao slobodno. Svatko je pitan i kada je saznao da se priprema ‹neprijateljska akcija›. Istraga je provedena protiv gotovo tri stotine osoba, o čemu se govori u poglavlju *Vojno suđenje u Cazinu i Slunju*. Autorica navodi imena svih sudionika. Ali valja istaknuti da su vojno osuđeni samo oni za koje je ocijenjeno da su među većim ili najvećim krivcima. Iako je uhićen velik broj ljudi, dosta njih pušteno je na slobodu nakon završetka istražnoga postupka. O tome se govori u poglavlju *Prekršajno kažnjavanje*, dok *poglavljje Kažnjavanje po partijskoj i drugim državnim linijama* govori o tome kako su oni koji su bili članovi Partije, a sudjelovali su u buni ili su na bilo kakav način bili povezani s njom, iz Partije bivali isključeni. Mjere provedene nakon bune ocijenjene su rečenicom: ‹Da im više nikad na um ne padne buna.›

Nakon bune bilo je mnogo migracija stanovništva, ali poznato je da su neke migracije bile prisilne. Autorica u poglavlju *Protjerivanje porodica osuđenih u Srbac* govori o tome. Čin iseljavanja izvršen je u kolovozu 1950. godine. Kako se navodi u idućemu poglavlju, *Sudbine osuđenika* bile su različite, ovisne o njihovoj ulozi i značaju u organiziranju bune. Njih 16 iz Cazinske krajine i dvojica iz slunjskoga kotara osuđeni su na smrt. Buna je bila posljednje što su uradili u svojem životu. Veliki broj osoba uhićen je i zatvoren. U zatvorima su bili izloženi fizičkomu, ali i psihičkomu maltretiranju.

U poglavlju *Život u Krajini* nakon ustanka, kako i sam naslov kaže, govori se o životu i drugim prilikama u Krajini nakon bune. Trebalo je smiriti područje Cazinske krajine i onemogućiti da se ponovo digne kakva pobuna. Vladajući politički krugovi nastojali su objasniti stanovništvu kako je buna imala ‹zločinački karakter›. Budući da je među ljudima za Cazinsku bunu najviše kolao izraz *ustanak*, vlast je narodu objašnjavala kako to nije bio nikakav ustanak nego obično nezadovoljstvo seljaštva. Nastojali su u svijesti stanovništva minimizirati događaje koji su se zbili u svibnju 1950. godine. Život je nakon svega nastavljen. Stanovništvo se vratilo svojim svakodnevnim obvezama i svojem životu.

Knjiga *Cazinska buna 1950.* zaista je izvanredno djelo, vrijedno svake pohvale. S obzirom na to da je knjiga dosta opsežna, kao i iz priloženoga teksta, može se zaključiti da je autorica vrlo temeljito istražila sva zbivanja, od uzroka preko tijeka zbivanja do posljedica. Veliku vrijednost knjizi daje i činjenica da je autorica posebno navodila imena svih sudionika, navodeći za one koji su osuđeni koliko su kaznu dobili. Autorica je posebno poglavljje posvetila sjećanjima, pismima i svjedočanstvima, čime i ta vrsta izvora ulazi u mozaik slike o Cazinskoj buni. Cazinska buna nije samo događaj iz 6. svibnja 1950. godine. To je događaj u kojemu se ističe uzročno-posljedična veza i u tom kontekstu treba shvatiti da je to pojava mnogo dužega trajanja. S obzirom na to da je tematika dosta široka, svakodnevno se otvaraju brojna nova pitanja i u tom smislu ova knjiga može poslužiti kao značajno bibliografsko djelo svima onima koji se žele baviti ovom historiografskom tematikom.